

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
w Warszawie

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

ORGAN MUZEALNICTWA I KONSERWATORSTWA
ARCHEOLOGICZNEGO

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LIV

1995 - 1998

WARSZAWA 2001 VARSOVIE

Errata - ostatnie zdanie na s. 65 winno brzmieć:

W nieco większym zasięgu, między Bzurą, środkową Pilicą i Kamienną koncentrują się znaleziska dwóch innych typów zapinek, niemal nie znanych w pozostałych częściach kultury przeworskiej (Np. B. Balke 1976, s. 186nn., ryc. 15b, 31d, tabl. VII,4; B. Balke, W. Bender 1991, s. 161, tabl. XIII,3.7; M. Olędzki 1992, s. 61nn.; 1995, s. 239nn.). Chodzi tu o lokalny wariant żelaznych zapinek kapturkowych ze sprężynką ukrytą w cylinderku, z masywnym kabląkiem i szerokim grzebykiem, oraz podobne fibule bez grzebyka (Ryc. 8). Zapinki te, a szczególnie odmiana...

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

TOM LIV

Tom ten Redakcja dedykuje

Pani doc. dr hab. Teresie Węgrzynowicz

wieloletniej kierownicze Działu Epoki Brązu PMA

i redaktorze „Wiadomości Archeologicznych”

w pięćdziesięciolecie Jej pracy

w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie

Redaguje zespół: mgr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny),
prof. dr. hab. Teresa Dąbrowska (zastępczyni redaktora naczelnego), mgr Radosław J. Prochowicz,
mgr Andrzej Tomaszewski, doc. dr. hab. Teresa Węgrzynowicz (zastępczyni redaktora naczelnego)

Tłumaczenia: Anna Kinecka
Katarzyna Czarnecka, Jacek Andrzejowski

Rysunki: J. Andrzejowski, R. Dąbrowski, W. Gawrysiak-Leszczynska, M. Jonakowski, A. Kamińska,
L. Kobylińska, G. Nowakowska, A. Potoczny, M. Różycka, K. Stanek, P. Szymański, W. Wróblewski

Fotografie: M. Andrzejowska, P. Mastalerz, A. Ring, B. Tropiło, Archiwum PMA

Redakcja techniczna: Jacek Andrzejowski

Skład i łamanie: Radosław J. Prochowicz, Jacek Andrzejowski

Rycina na okładce przedstawia kołę paciorków bursztynowych i szklanych
z Lubieszewa, pow. Nowy Dwór Gdański

WARUNKI PRENUMERATY „WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNYCH”

Państwowe Muzeum Archeologiczne prosi o składanie przez odbiorców indywidualnych oraz instytucje zamówień na **stałą dostawę „Wiadomości Archeologicznych”**. Do przesyłki PMA dołączy fakturę z aktualną ceną detaliczną powiększoną o koszty przesyłki. Sprzedaż detaliczna publikacji Państwowego Muzeum Archeologicznego, w tym egzemplarzy archiwalnych, prowadzona jest w salach wystawowych muzeum, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa, tel. (22) 831 15 37. Płatność gotówką; wystawiamy rachunki i faktury.

Adres redakcji:
Państwowe Muzeum Archeologiczne
ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 831 32 21–25; fax: +48 (22) 831 51 95; e-mail: pma@pma.it.pl

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

ORGAN MUZEALNICTWA I KONSERWATORSTWA ARCHEOLOGICZNEGO

Tom (Vol.) LIV

SPIS TREŚCI

Contents

Rozprawy

Wojciech Wróblewski, Chronologia względna wczesnośredniowiecznych grodzisk środkowego i dolnego biegu Liwca. Próba analizy w świetle badań geologiczno-geomorfologicznych Relative chronology of early medieval earthworks on the Middle and Lower Liwiec (eastern Poland). Insights from the study of the region's geology and geomorphology	3

Konferencja

Jacek Andrzejowski, Konferencja <i>Kultura wielbarska a wschodnia strefa kultury przeworskiej</i>	23
Teresa Dąbrowska, Wschodnie tereny kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim Eastern territories of the Przeworsk Culture in the Late Pre-Roman Period	25
Ewa Bokinić, Uwagi na temat powiązań kultury oksywskiej z kręgiem jastorfskim i Europą Północną w świetle materiałów z cmentarzyska w Podwiesku, stanowisko 2, pow. Chełmno, woj. kujawsko-pomorskie Some remarks on the connections of the Oksywie Culture with the Jastorf and the Nordic Cultures in the light of materials from the cemetery at Podwiesk site 2, on the Lower Vistula	37
Wojciech Mazurek, Materiały typu jastorfskiego ze stanowiska 5 w Wytycznie, gm. Urszulin, woj. lubelskie Finds of the Jastorf type from Wytyczno site 5, in Eastern Poland	49
Jacek Andrzejowski, Wschodnia strefa kultury przeworskiej – próba definicji The Eastern Zone of the Przeworsk Culture – an attempt at definition	59
Katarzyna Czarnecka, Cmentarzysko kultury przeworskiej w Oblinie, gm. Maciejowice, woj. mazowieckie A cemetery of the Przeworsk Culture at Oblin, on the Middle Vistula	89
Katarzyna Rusin, Cmentarzysko kultury przeworskiej w Niemirowie, gmina Mielnik, woj. podlaskie A cemetery of the Przeworsk Culture at Niemirów, in Podlasie	101
Andrzej Kokowski, Ramy chronologiczne osadnictwa kultury przeworskiej w południowo-wschodniej Polsce Chronological frames of the Przeworsk Culture in the south east of Poland	109
Wojciech Nowakowski, Żelazne zapinki kuszowate z podwiniętą nóżką w europejskim <i>Barbaricum</i> Iron cross-bow tendril brooches in the European <i>Barbaricum</i>	129
Ewa Bokinić, Wojciech Sosnowski, Wstępne wyniki badań cmentarzyska kultury wielbarskiej w Linowie, gm. Świecie n/Osą, woj. kujawsko-pomorskie, stanowisko 6 A cemetery of the Wielbark Culture at Linowo, gm. Świecie nad Osą, woj. kujawsko-pomorskie, site 6. Preliminary report	147

Dyskusja	153

Odkrycia	157

Kronika	197

Wykaz skrótów	205

Niniejszy tom został opracowany i przygotowany do druku w czasie, gdy dyrektorem PMA i redaktorem naczelnym „Wiadomości Archeologicznych” był dr Jan Jaskanis.

dr Wojciech Brzeziński
dyrektor Państwowego Muzeum
Archeologicznego w Warszawie

OD REDAKCJI

Niemal wszystkie artykuły zamieszczone tomie LIV „Wiadomości Archeologicznych” napisane zostały przed wejściem w życie w Polsce reformy administracyjnej, tj. przed 1 stycznia 1999 roku. Redakcja wprowadziła w tych tekstach odpowiednie, w miarę możliwości dokładne zmiany, zatem wszystkie cytowane w tym tomie oznaczenia (gminy, powiaty i województwa) odnoszą się do obecnego podziału administracyjnego kraju.

Począwszy od tomu LIII Redakcja ujednoliciła zasady polskiej transliteracji tekstów pisanych cyrylicą, zgodnie z regułami stosowanymi w Bibliotece Narodowej (PN 83/N-01201 z dnia 1 lipca 1984 r.)

Redakcja „Wiadomości Archeologicznych” prosi Autorów o dostarczanie tekstów na dyskietkach lub dyskach CD w edytorach Microsoft Word lub Word Perfect w postaci niesformatowanej (z wyjątkiem znaków tabulacji, wyśrodkowania, kursywy i pogrubienia). Dyskietce powinien towarzyszyć jeden egzemplarz wydruku, sformatowanego w sposób odpowiadający znormalizowanej stronie maszynopisu. Ilustracje mogą być nadal przygotowywane metodami tradycyjnymi lub dostarczane na dyskietkach w postaci plików TIFF w rozdzielczości 600 pt/cal. Procedura ta ułatwi szybsze przygotowywanie prac do druku w tradycyjnej dla „Wiadomości Archeologicznych” formie edytorskiej.

dr Wojciech Brzeziński
redaktor naczelny

wzór omawianych siekierok (J. Dąbrowski: *op. cit.*, s. 47; por. także J. Fogel: *op. cit.*, s. 83). Nie wydaje się przypadkowe znalezienie nad środkową Wisłą, w stosunkowo niedalekiej od siebie odległości – w Czubinie, Krobowie i okolicach Zegrza – wyjątkowych ze względu na ornament wyrobów o zbliżonym pochodzeniu i analogicznej funkcji.

Grażyna Orlińska

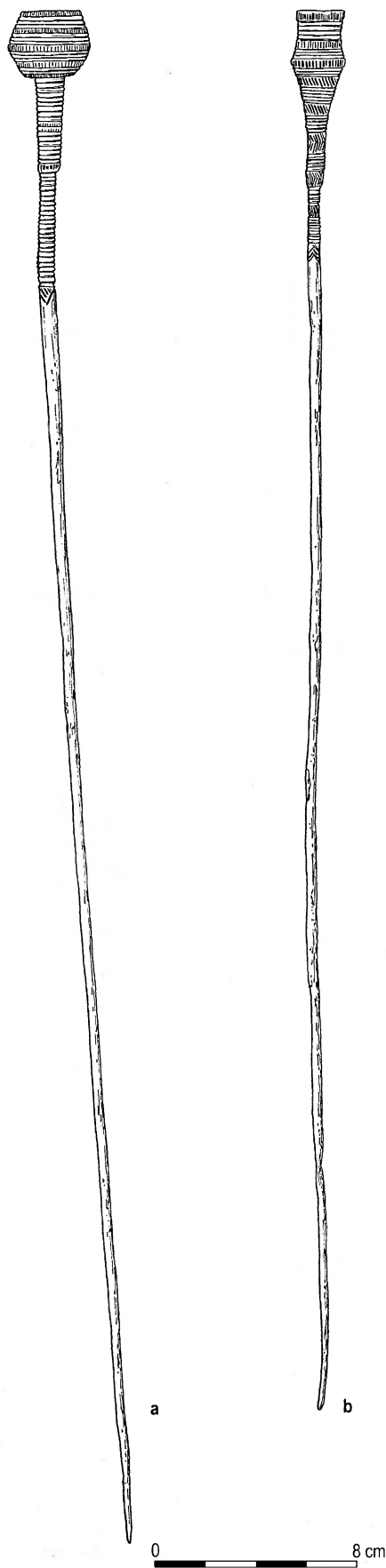
Dwie szpile brązowe ze wschodniej Wielkopolski

Obie szpile znajdują się w zbiorach Działu Epoki Brązu Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie (nr inw. III/9618), dokąd przekazane zostały w 1987 roku przez Muzeum Narodowe w Warszawie (dawne nr-y MN 23874–5). Do 1922 r., w którym zakupiono je do tegoż Muzeum, wchodziły w skład kolekcji Władysława Rubacha z Dąbrowy, w powiecie kolskim, ziemi kaliskiej (obecnie w gm. Koło, woj. wielkopolskie). Zgodnie z metryczką były one *Wykopane obok urn na starym cmentarzysku („żalec”) znajdującym się przy drodze ze wsi Dąb do wsi Kijowca w gminie Skulsk, powiecie Nieszawskim*, tj. obecnie w gm. Skulsk lub gm. Ślesin, pow. koniński, woj. wielkopolskie.

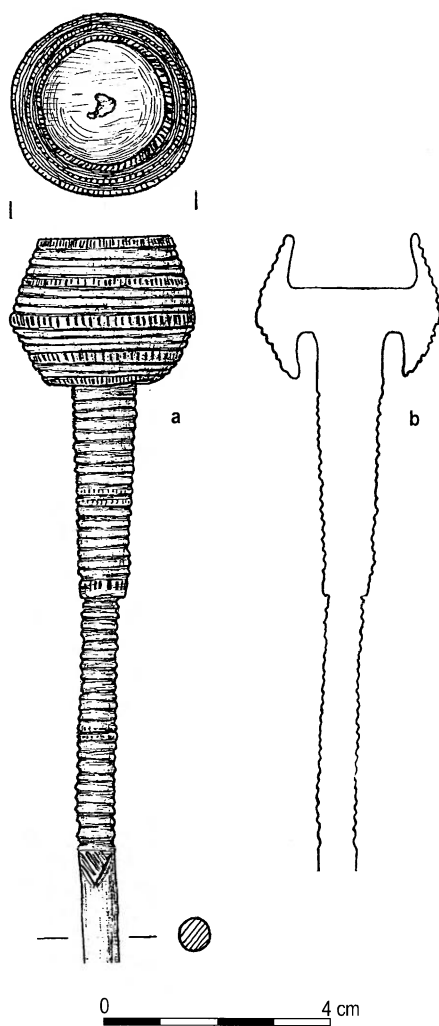
1. Szpila z watorową, dwustożkową główką wariantu Jeziora, według klasyfikacji M. Gedla (*Die Nadeln in Polen, I (Frühe und ältere Bronzezeit), Prähistorische Bronzefunde XIII/7, München 1983, s. 58–59*), zdobioną grupami dookólnych żłobków na przemian z pasmami pionowych nacięć. Nasada główki i górna część trzonka są dookólnie żłobkowane, a w połowie długości nasady i ornamentu na trzonku znajdują się po dwa dookólne pasma pionowych karbów. Zdobienie nasady zamyka rząd pionowych nacięć, trzonka – skośnie zakreskowanych trójkątów. Zabytek bez patyny, powierzchnia brązowozielonawa. Dł. szpili 60,5 cm, wys. główki 2,6 cm, średn. główki 3,2 cm, dł. nasady 3,8 cm (Ryc. 1a, 2).

2. Szpila z tulejkową główką wariantu Zbrojewsko, według M. Gedla (*op. cit.*, s. 95–96) z brzegami lekko wygiętymi na zewnątrz. Na główce, nasadzie główki i górnej części trzonka znajdują się grupy dookólnych żłobków, a między nimi, w górnej części główki – pasma nacięć pionowych, w dolnej części główki – pasma nacięć skośnych, na nasadzie i trzonku – pasma kątów wsuwanych w siebie. Ornament na trzonku zamyka potrójny feston. Patyna zielona. Dł. szpili 55,3 cm, dł. główki wraz z szyjką 6,7 cm, średn. główki 2,1 cm (Ryc. 1b, 3).

Obie szpile wykonano w analogiczny sposób (por. J. Kostrzewski: *Wytwórczość metalurgiczna w Polsce od neolitu do wczesnego okresu żelaznego*, PArch. IX, 1951–1952, s. 184–185, 190; E. Kunawicz: *Uwagi o metalurgii brązowej na Śląsku w II okresie epoki brązu*, „Silesia Antiqua” 18 1976, s. 67–69; M. Gedl: *Zarys dziejów metalurgii miedzi i brązu na ziemiach polskich do początków epoki żelaza*, „Pamiętnik Muzeum Miedzi” 1, 1982, s. 40–41, 44; tenże: *Die Nadeln...*, s. 9). Na końce przygotowanych wcześniej trzonków zostały nadlane główki wraz z nasadami metodą „na wosk tracony” za pomocą tzw. nadlewów obejmujących (Ryc. 2b, 3b; radiogramy wykonano w Centralnym Laboratorium Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie). Na środku tarczy watorowej główki widoczna jest nierówność – miejsce połączenia trzonka z główką (Ryc. 2a), a z dna tulejkowej główki wystaje koniec trzonka (Ryc. 3b), otoczony substancją nagromadzoną wskutek zanieczyszczenia odlewu piaskiem z formy. Innych wad odlewniczych, np. ubytków w nasadach główek, powstających w efekcie nierównomiernego zastygania brązu, nie stwierdzono. Jedynie brzegi główek i ich nasad nie są idealnie równe. Ostatnią fazą przygotowania szpil, następującą po zabiegach wykończeniowych, tj. usuwaniu nadlewów, szwów odlewniczych itp., było naniesienie, bardzo

Ryc. 1. Szpila z watorową, dwustożkową główką (a), szpila z tulejkową główką (b)

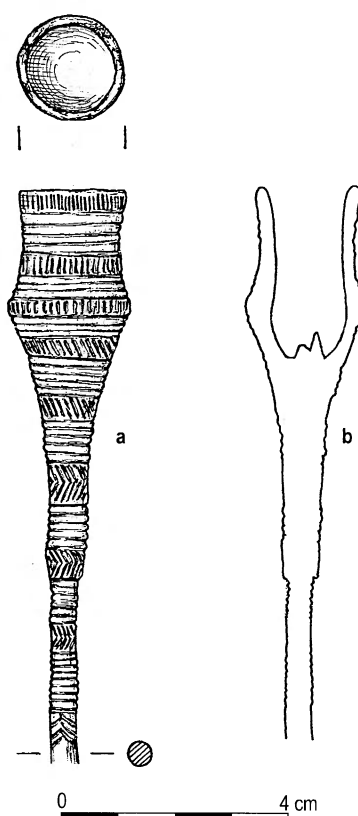

Ryc. 2. Górną część szpili z watorowatą, dwustożkową główką (a). Radiogram górnej części szpili (b)

staranne, precyzyjnie rozplanowanego ornamentu. Obie szpile wykonane niemal bezbłędnie, pochodzą najprawdopodobniej z wyspecjalizowanego warsztatu odlewniczego (por. M. Gedl: *Kultura przedłużycka*, Wrocław 1975, s. 85; tenże: *Zarys...*, s. 49).

Znana mi inna szpila z tulejkowatą główką wariantu Zbrojewsko – z Brześcia Kujawskiego, woj. wrocławskie (M. Gedl: *Die Nadeln...*, tabl. 28:445) – ma niestaranny ornament, liczne zanieczyszczenia na dnie i wewnętrznych ściankach główki oraz ubytki w nasadzie. W porównaniu z omawianymi egzemplarzami zdaje się być wykonana nieumiejętnie (por. M. Gedl: *Kultura...*, s. 85–86; tenże: *Zarys...*, s. 49) lub pośpiesznie. Na jakość wykonania szpil, jak się sądzi, mógł rzutować duży popyt (E. Kunawicz: *op. cit.*, s. 68–69).

Szpila z watorowatą, dwustożkową główką (Ryc. 1a) jest najdłuższą ze znanych dotychczas szpil tego typu (por. M. Gedl: *Die Nadeln...*, s. 54 nn.). Z 11 okazów wariantu Jeziora (pomijam tu znaną wyłącznie ze wzmianek szpilę z *beczułkowatą główką* z Wielkopolski – *op. cit.*: s. 59, nr 208) główki dwustożkowe ma 8 egzemplarzy (*op. cit.*: tabl. 13:197, 198, 14:201, 202, 204–207). Terminem „dwustożkowe” określam główki w formie dwóch ściętych stożków stykających się podstawami, z załomem o różnym stopniu ostrości. Odbiegają one od beczułkowatych, których ścianki są łukowate. Na potrzebę podobnego rozróżnienia wskazywał już B. Gediga (Starszy okres epoki brązu na zachodnich ziemiach polskich w zasięgu „kultury przedłużyckiej”, [w:] *Prahistoria ziem polskich III*, s. 150). Nazywanie szpil z główkami watorowatymi

Ryc. 3. Górną część szpili z tulejkowatą główką (a). Radiogram górnej części szpili (b)

wariantu Jeziora szpilami beczułkowatymi (E. Kunawicz: *op. cit.*, s. 59 nn.) lub określanie główek wszystkich tych okazów jako beczułkowatych lub cylindrycznych (M. Gedl: *op. cit.*, s. 58) jest nieprecyzyjne.

Ornament główki (Ryc. 2a) jest najbardziej zbliżony do zdobienia okazu z Łuszczewa, gm. Skulsk, woj. konińskie (*Op. cit.*: tabl. 14:201), leżącego w pobliżu naszego stanowiska i jednego z egzemplarzy z Wrocławia–Księża Wielkiego (*Op. cit.*: tabl. 14:206) z tym, że ta szpila ma ozdobioną także tarczę główki. Wyjątkowymi motywami umieszczonymi na naszym zabytku są zakreskowane trójkąty oraz pasma karbów na nasadzie główki i trzonku.

Szpile z główką watorowatą wariantu Jeziora występują w młodszej fazie kultury mogiłowej, czyli 2. połowie II okresu epoki brązu, synchronizowanej z BC (M. Gedl: *Kultura...*, s. 27–28; tenże: *Die Nadeln...*, s. 46, 59, tabl. 60). Tak można datować i naszą szpilę o imponującej, nie spotykanej w fazach starszych, długości (por. *op. cit.*: s. 71–72).

Szpila z tulejkowatą główką (Ryc. 1b) jest jednym z najdłuższych okazów tego typu (por. *op. cit.*: s. 95 nn.). Spośród znanych do tej pory 17 egzemplarzy wariantu Zbrojewsko główki z brzegami w różnym stopniu wygiętymi na zewnątrz ma 12 okazów (*Op. cit.*: tabl. 28:446, 29:448–452, 30:454–457, 461, 31:462). Kształtem główki nasza szpila przypomina najbardziej okazy z Kowalewka, gm. Oborniki, woj. poznańskie, Pawłowa Trzebnickiego, gm. Prusice, woj. wrocławskie i Wrocławia–Osobowice (*Op. cit.*: tabl. 29:448, 451, 30:457).

Wyjątkowość ornamentu naszego zabytku (Ryc. 3a) polega na trzykrotnej zmianie motywu, wprowadzonego między grupy dookólnych żłobków. Poza pionowymi i skośnymi nacięciami, które znajdują się na jednej ze szpil z Pawłowa Trzebnickiego i na okazie z Kunowa, gm. Gostyń, woj. leszczyńskie (*Op. cit.*: tabl. 29:450, 452), na naszym egzemplarzu umieszczono także pasma kątów wsuwanych w siebie. Motyw ten nie był dotychczas spotykany na szpilach

wariantu Zbrojewsko. Kąty, w postaci pojedynczego pasma w górnej części główki wykonano na okazach z tulejkową główką z woj. wrocławskiego: wariantu Kujawki z Bożenia, gm. Wołów (*Op. cit.*: tabl. 31:463) i zbliżonej typologicznie do tego wariantu szpili z Bogusławic, gm. Oleśnica (*Op. cit.*: tabl. 32:472).

Szpile z tulejkową główką są datowane na schyłek II i początki III okresu epoki brązu, tj. BC–D (M. Gedl: *Kultura...*, 33–35; tenże: *Die Nadeln...*, s. 99, tabl. 60; tenże: *Podkarpacka odmiana brązowych szpil z tulejkową główką*, AAC XXIV, 1985, s. 93).

Szpile znalezione między osadą Dąb, gm. Skulsk i wsią Kijowiec, gm. Ślesin, pochodzą z mieszanej strefy kulturowej mogiłowotrzcienieckiej. W ujęciu J. Dąbrowskiego (*Oddziaływania śląsko-wielkopolskie na metalurgię kultury trzcienieckiej*, [w:] *Geneza kultury łużyckiej na terenie Nadodrza*, Wrocław 1977, ryc. 1; tenże: *Problem zróżnicowania kulturowego ziem Polski w starszej epoce brązu*, PArch. 33, 1985, ryc. 19) nasze stanowisko leży przy samej wschodniej granicy tej strefy, według ustaleń B. Gedlgi (*Op. cit.*, ryc. 66) – przy jej granicy zachodniej. Obie szpile reprezentują formy lokalne, powstałe w obrębie kultury mogiłowej (B. Gedlga: *op. cit.*, s. 148, 150–151; M. Gedl: *Kultura...*, s. 27, 33, 85; tenże: *Die Nadeln...*, s. 54), najprawdopodobniej na Śląsku (J. Dąbrowski: *Oddziaływania...*, s. 209, ryc. 1; M. Gedl: *Kultura...*, mapa 2; tenże: *Die Nadeln...*, tabl. 45B, 48A; tenże: *Podkarpacka odmiana...*, ryc. 3; E. Kunawicz: *op. cit.*, s. 61–63).

Szpile wykopane koło urn na „żalcu”, jak podaje metryczka, pochodzą najprawdopodobniej z obszaru cmentarzyska popielnicowego (*żale* lub *żalniki*, por. Z. Głoger: *Encyklopedia Staropolska*, t. 4, Warszawa 1903, s. 511; *Ilustrowana Encyklopedia Trzaski, Everta i Michalskiego* (oprac. S. Lam), t. 5, Warszawa 1928, kol. 1215; *Trzaski, Everta i Michalskiego Encyklopedia Staropolska* (oprac. A. Brückner), t. 2, Warszawa 1939, kol. 1015–1017).

Większość szpil wariantów Jeziora i Zbrojewsko pochodzi ze znalezisk luźnych lub grobów szkieletowych, a wyjątkowo ciałopalnych popielnicowych (M. Gedl: *Die Nadeln...*, s. 58–59, 96–97). Wielkość naszych zabytków wyklucza możliwość znalezienia ich w grobach popielnicowych (por. tamże: s. 59, nr 207, s. 96, nr 446). Być może pochodzą one z dwóch różnych grobów szkieletowych (wkładanym do grobów okazem z główkami tulejkowymi nie towarzyszyły inne typy szpil, por. *op. cit.*: s. 99; M. Gedl: *Podkarpacka odmiana...*, s. 93), które albo były zniszczone przez użytkowników młodszego chronologicznie cmentarzyska popielnicowego albo nie zostały rozpoznane w trakcie odkrycia z powodu rozkładu lub złego stanu zachowania kości (por. tenże: *Die Nadeln...*, s. 87). Rozważania takie jednak, pozbawione materiału dowodowego, pozostają wyłącznie spekulacjami.

Niestety w czasie badań powierzchniowych, przeprowadzonych w 1985 r. na obszarze 52–41 w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski, między interesującymi nas miejscowościami nie zidentyfikowano cmentarzyska ciałopalnego (według danych Ośrodka Dokumentacji Zabytków w Warszawie).

Obie szpile, niefunkcjonalne z powodu swojej długości, mogły mieć znaczenie prestiżowe, stanowiąc tzw. reprezentacyjne szpile kultury mogiłowej (por. J. Dąbrowski: *Problem...*, s. 128).

Grażyna Orlińska

Kolejne, przypadkowo odkryte groby z cmentarzyska w Warszawie–Zerzniu, stan. 4

W czerwcu 1993 roku p. Bogdan Szuszman, właściciel posesji przy ul. Wiązanej 9a w Warszawie–Zerzniu powiadomił Konserwatora Zabytków Archeologicznych m. st. Warszawy o odkryciu

grobu kloszowego podczas kopania rowu fundamentowego pod budynek mieszkalny. W wyniku przeprowadzonych prac ratowniczych stwierdzono, że odkopany przypadkowo grób należy niewątpliwie łączyć z już znanym (stan. 4) i eksplorowanym cmentarzyskiem kultury grobów kloszowych, na którym w 1985 roku przerwano badania wskutek postępującej zabudowy terenu (por. M. Andrzejowska, T. Węgrzynowicz: *Osadnictwo z epoki brązu i cmentarzysko kultury grobów kloszowych w Warszawie–Zerzniu*, WA LIII/1, 1993–1994 (1995), s. 57–111). Materiały z tego cmentarzyska znajdują się w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie pod nr inw. III/5861.

Grób oznaczony numerem 65 zlokalizowano na nie przebadanej, zajętej pod zabudowę części pola, w pobliżu zespołu dwóch grobów (62 i 63), również przypadkowo wykopanych przez właściciela sąsiedniej działki już po zakończeniu badań systematycznych (Ryc. 1). Grób został przez odkrywców całkowicie odsłonięty i oczyszczony z ziemi (Ryc. 2), nie było więc możliwe stwierdzenie, czy posadowiony został w widocznej jamie grobowej. Szczątki ciałopalne znajdowały się w dobrze zachowanej popielnicy, która nakryta była odwróconą misą a następnie kloszem. Klosz obłożony był ściśle przylegającymi do jego ścianki skorupami innego naczynia, ułożonymi wylewem do dołu. Popielnica i częściowo klosz stały na dwuwarstwowej podkładce ze skorup (Ryc. 3), których część pochodziła z naczynia układającego klosz. Grób zbadano wykonując dokumentację fotograficzną kolejnych etapów eksploracji. Popielnica wraz z zawartością przekazana została do analizy do Pracowni Antropologicznej PMA. W trakcie warstwowej eksploracji popielnicy wśród szczątków ciałopalenia znalezione zostały fragmenty kolczyka z drutu brązowego.

W czerwcu 1996 roku do konserwatora wpłynęło kolejne zgłoszenie, tym razem od właściciela posesji przy ul. Wiązanej 7. Informacja dotyczyła odkrycia grobu kloszowego w trakcie prac ziemnych prowadzonych w ogrodzie. W wyniku podjętej interwencji terenowej stwierdzono, że nowo odkryty grób umiejscowiony był w pobliżu narożnika tarasu budynku mieszkalnego stojącego na nie przebadanej części pola.

W chwili, gdy przystępowano do eksploracji obiektu, w dole o średnicy ok. 60 cm, na głębokości ok. 50 cm od poziomu ziemi, w żółtym piasku widoczne było dno dużego naczynia. W trakcie poszerzania dołu ukazało się dno następnego klosza, posadowionego tuż przy pierwszym. Odległość środków obu den wynosiła 31–32 cm. Odsłonięto oba klosze wykonując dokumentację fotograficzną.

Groby oznaczono w kolejności odkrycia numerami 66 i 67 (Ryc. 4). Silnie spękany klosz z grobu 66 zdejmowano fragmentami. Pod kloszem znajdowała się przewrócona na bok popielnica nakryta misą lub ułamkiem misy zwróconej prawdopodobnie wylewem ku górze. Oba naczynia znajdowały się w bardzo złym stanie. Misa (ułamek) przed wydobyciem z grobu uległa całkowitemu rozpadowi. Popielnica zawierała niewielką ilość drobnych, przepalonych kości koncentrujących się przy dnie naczynia.

Zachowany w doskonałym stanie klosz z grobu 67 wyjęto w całości wraz z osadzoną pod nim w piasku popielnicą, która nakryta była misą wstawioną w wylew. Popielnica zawierała silnie przepalone, częściowo zwęglone kości.

Inwentarze grobów

W opisie naczyń zastosowano oznaczenia typologiczne wg klasyfikacji T. Węgrzynowicz (Uwagi o kulturze grobów kloszowych na Mazowszu i Podlasiu w świetle próby typologicznej klasyfikacji ceramiki, WA XLIX/1, 1984/1988 (1988), s. 3–16). Analizę antropologiczną szczątków kostnych wykonała prof. A. Wiercińska.

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków	MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest	PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)	PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa	PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha	PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford	Prahistoria ziem polskich	– Prahistoria ziem polskich, tom I: Paleolit i mezolit (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: Neolit (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom IV: Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: Późny okres lateński i okres rzymski (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin	Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg i.Pr.
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn	PSAS	– „Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland”, Salisbury
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)	PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań	RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa	RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź	RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale	SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz	SIA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa	SovArch	– „Sovetskaja Archeologia” (Советская археология), Moskva
KSIA	– Kratkie soobščeniija Instituta archeologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva	SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
MIA	– Materialy i issledovanija po archeologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva	SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków	WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa	ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa	ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemyśl/Tarnobrzeg)		

